

VERTELCULTUUR

e-zine van het Meertens Instituut
over mondelinge overlevering en verhalen vertellen

verschijnt 2 keer per jaar

4^e jaargang (2017), nummer 1

Redactie: Theo Meder & Marianne van Zijlen (Meertens Instituut)

Nederlands Centrum voor
volkscultuur en immaterieel erfgoed

Afbeelding omslag:

schoolplaat uit 1968 van J.H. Isings met als titel "Sprooksprekers in de Ridderzaal, 1394". De oudere man in het bruinrijze habijt, die met zijn repertoireboek in de hand in de rij op zijn beurt staat te wachten, is de Hollandse sprookspreker Willem van Hildegaersberch (ca. 1350 - 1408). Hij komt het gedicht *Van Feeste van Hylic* voordragen ter gelegenheid van het tweede huwelijk van de Hollandse graaf Albrecht van Beieren met Margaretha van Kleef.

ISSN 2405-5573
Vormgeving: Ineke Meijer

INHOUD

Inleiding	4
Frank Belt De kracht van meertalig vertellen	6
Marianne van Zuijlen Collectie Sjef van den Bosch en de beeldenbank van het Meertens Instituut	11
Claudia Fris Het ideale leven	17
Theo Meder Overzicht SagenJager-routes	26
Arjan Prins Bokkenrijders: sage en geschiedenis	29
Kort nieuws	33
Advertenties	37

INLEIDING

De Wereldverteldag staat weer voor de deur: 20 maart is het thema 'gedaante-
veranderingen' of 'metamorfoses'. Ter inspiratie hebben we een paar verhalen uit
de Volksverhalenbank over gedaanteveranderingen in een **expositie** gezet. Tevens
heeft de vertelwereld in 2017 weer een nieuwe ambassadeur erbij: Pauline See-
bregts. Dong Nguyen promoveerde op 10 maart op een proefschrift over variatie
en stabiliteit in mondelinge overlevering en op sociale media: *Text as Social and
Cultural Data*. Tevens is het nieuwe sprookjesboek *Wreed schoon* van Marita de
Sterck verschenen. De Volksverhalenbank draait met ruim 44.000 volksverhalen
weer als een zonnetje met allerlei extra functionaliteit - soms zichtbaar, soms on-
zichtbaar. En de **SagenJager** is door studenten weer verder uitgebreid: er staan nu
16 wandel- en fietsroutes online. Marianne van Zuijlen legde de laatste hand aan
de **Beeldenbank**, met replica's van beelden uit de Collectie Sjef van den Bosch. Het
zijn wat mij betreft allemaal opmaten naar een nieuw en spannend verhaal- en
verteljaar.

Tijdens het **Erfgoedevent** in de Brabanthallen in Den Bosch, van 5 tot en met 7
april, zal Theo Meder aan het eind van de dag telkens een pubkwis organiseren
over volksverhalen: bij het doornemen van de antwoorden zal hij steeds een uitleg
verstrekken. Tijdens de **Dag van de Groninger Geschiedenis** geeft hij op 14 oktober
bij het RHC Groninger Archieven tweemaal een voordracht over 'Geluk in Neder-
landse volksverhalen; op basis van de Nederlandse Volkverhalenbank'. Eén van de
leuke verhalenprojecten die eind van de zomer in Groningen gaat plaatsvinden is
Spinbarg, waarbij met een boot vol verhalen door de provincie gevaren wordt.

Oude afleveringen van *Vertelcultuur* zijn hier nog altijd te downloaden:

Vertelcultuur 1 (2014) 1-2

Vertelcultuur 2 (2015) 1

Vertelcultuur 2 (2015) 2

Vertelcultuur 3 (2016) 1

Vertelcultuur 3 (2016) 2 (special issue: oratie Theo Meder, De Staart van de Pauw)

Vertelcultuur 3 (2016) 3

Veel leesplezier toegewenst.

Theo Meder
(Meertens Instituut & Rijksuniversiteit Groningen)

De kracht van meertalig vertellen

Frank Belt (info@opverhaal.nl)

In de afgelopen jaren ben ik meer en meer in de ban geraakt van het meertalig vertellen. Op het festival Feuerspuren in Bremen maakte ik er voor het eerst kennis mee, zowel als verteller als in de rol van publiek. Deze kennismaking werd voortgezet bij de Akademie Remscheid. Sinds ik in de officieel meertalige provincie Friesland woon, ben ik de meerwaarde van deze vorm van vertellen nog sterker gaan zien.

In Nederland is het een vrij onbekend fenomeen. Maar als je breder kijkt, blijkt het op Europees niveau een regelmatig gebruikte vertelvorm te zijn.

Hieronder wil ik stilstaan bij de vraag waar meertalig vertellen goed voor is. En wat is het eigenlijk?

Wat is het?

Velen denken dat meertalig vertellen betekent dat je een paar vertellers in verschillende talen naast elkaar zet en het publiek daarnaar laat luisteren. De kans is groot dat dat publiek flinke stukken van de inhoud van de verhalen niet zal begrijpen of zelfs helemaal afhaakt tijdens het luisteren. Wil je de proef op de som nemen? Zet dan maar eens een Engelse verteller neer en laat die zijn of haar verhaal doen aan een Nederlands publiek alsof hij het tegen Engelsen heeft. Het is vrijwel zeker dat de luisteraars na afloop minder van het verhaal begrepen hebben dan ze verwacht hadden.

Toch is het wel degelijk mogelijk om meertalig verhalen te laten vertellen. Sterker nog, een verteller die het goed aanpakt kan ervoor zorgen dat het publiek het verhaal begrijpt, ook al kennen ze geen woord van de gesproken taal.

Meertalig vertellen is een vorm van verhalen vertellen waarbij de verteller door gebruik van verschillende technieken weet te bereiken dat de inhoud van het verhaal

duidelijk is voor een publiek dat de taal waarin gesproken wordt niet of maar ten dele verstaat.

Meest voor de hand liggend is vertalen. Eén op één vertalen van het vertelde zorgt er vaak voor dat de vaart uit het verhaal verdwijnt. David Ambrose en Karin Tscholl laten hier zien dat het ook anders kan. <https://www.youtube.com/watch?v=i-Q9oGJ8tuUI>

Er kan ook voor gekozen worden te vertellen in twee talen door elkaar, de taal die het publiek eigen is en een vreemde taal. Maria Carmela Marinelli en Suse Weisse doen dat in dit filmpje. Ze vertalen niet, maar nemen het verhaal van elkaar over. De gebaren die ze maken vormen de brug tussen de twee talen.

<https://www.youtube.com/watch?v=uPOsHI8CYNw&app=desktop>

Behalve gebaren lenen ook dialogen zich er heel goed voor om het publiek de andere taal duidelijk te maken. Voor Duits publiek vertel ik de verhaallijn vaak in het Nederlands. In het verhaal verwerk ik dan veel Duitse dialogen, die de verhaallijn opnieuw verwoorden.

Samen met Reinou Vogel heb ik zo ook drietalig kunnen vertellen, Nederlands, Fries en Duits. We vertelden in Bremen 'Het vrouwtje van Stavoren'. De verhaallijn in het Nederlands met dialogen waarin de Vrouwe Fries sprak en de schipper Duits:

"Het geroezemoes op de kade verstomde alsof een hogere macht de menigte het zwijgen had opgelegd. Toen klonk in de stilte luid en helder de stem van de Vrouwe:

'Wat hasto foar my meibrocht skipper? No. wat hast meinommen ...?'

'Weizen, meine Dame, goldene Weizen! Ein Schiff voll Weizen.'

'Wat seist, haw ik dat goed heard ... nôt?'

'Ja, meine Dame, Weizen. Weizen gold wie man es nie in Friesland gesehen hat. Ein Schiff gefüllt met dem besten Weizen der Welt.'"

Het onbegrip tussen de Vrouwe en de schipper werd zo ook nog eens bevestigd door de andere taal die ze spraken.

Wie meer wil weten over verschillende technieken verwijs ik graag naar de web-site van de Vertelacademie:

<http://vertelacademie.nl/zelfstudie/cursusmateriaal/meertalig-vertellen>

Waar is het goed voor?

Het klinkt misschien als een open deur, maar voorop staat dat *vertellen verbindt*. Je merkt dat direct als je een goede verhalenverteller en zijn/haar publiek eens zou observeren. Je zult zien dat er sprake is van wederkerigheid. De verteller zoekt contact met het publiek, in woord, gebaar, gezichtsuitdrukking. De reacties, in woorden, gezichtsuitdrukkingen, uitroepen, kunnen ervoor zorgen dat het verhaal net weer iets anders verteld wordt dan de keer ervoor of erna. Er worden dingen weggelaten of toegevoegd, het tempo wordt aangepast, de spanning wordt opgevoerd of juist getemperd. En maar al te vaak gebeurt het dat mensen na afloop aan de praat raken met de verteller en met elkaar.

Bij meertalig vertellen heeft die verbinding nog een extra dimensie. Door verhalen met elkaar te delen krijg je inzicht in elkaars leefwereld, interesses en emoties. Je ontdekt soms dat het verhaal van die ander sprekend lijkt op dat van jou, zij het in andere woorden. Of je wordt door de verschillen uitgenodigd om een gesprek met elkaar aan te gaan.

Hiermee kom je gelijk aan een tweede punt: *meertalig vertellen leert je dat je elkaar kunt begrijpen zonder elkaars taal te verstaan*.

In een wereld waarin mensen op drift zijn en iedereen geconfronteerd wordt met mensen uit andere, vreemde culturen, is dit misschien nog wel het belangrijkste punt.

In Bremen mocht ik eens luisteren naar een verhaal dat afwisselend in het Duits en Farsi verteld werd. Van het Farsi (een vorm van Perzisch uit Iran) verstond ik niets, maar door de mimiek en het stemgebruik van de vertelster snapte ik wel wat er in haar episodes gebeurde en welke emoties de personages doormaakten. Dat laatste, het verstaan van elkaars emoties, is iets waar in onze tijd meer dan eens behoefte is. Dat verstaan is het begin van samenleven, van gemeenschap.

Een ander voorbeeld is de vertelster Maria Carmela Marinelli. Zij gebruikt in haar vertellingen vaak Italiaans en Duits. Door de combinatie met haar expressieve geba-

ren blijven beide talen goed te begrijpen voor wie één ervan niet kent. Zie bijvoorbeeld [youtube](#).

Verhalen vertellen is emotie. Men zegt wel eens dat een verteller, als hij zich een verhaal eigen maakt, drie stadia doorloopt: zeggen - zien - zijn. Ofwel: de woorden 'leren' - het verhaal voor zich zien - het verhaal helemaal in hoofd, hart en handen hebben, beleven.

Ik maak deel uit van een meertalige vertelkring, sommigen van ons hebben Fries als moedertaal, anderen Nederlands. Eén van de Friestaligen vertelde altijd zijn verhalen in het Nederlands. Tot hij eens vastliep in een verhaal waaraan hij werkte. We nodigden hem uit hetzelfde eens in het Fries te vertellen. Het was of er een ander mens stond en het verhaal begon direct te leven. En ook al verstond ik op dat moment misschien niet elk woord meer, ik heb ademloos geluisterd en begreep waar het om ging.

Als je iemand zijn of haar verhaal in de moedertaal laat vertellen, gaat het verhaal leven, krijgt emotie de ruimte.

Maar er is meer dan dat. In Bremen maakte iemand mee hoe een Turkse vrouw veranderde toen ze haar verhaal in het Turks mocht doen. Als ze Duits sprak, had ze altijd een donker, vermoeid, peinzend gezicht. Ze moest voortdurend nadenken over wat ze wilde zeggen. In haar moedertaal was dat niet nodig en kon ze zichzelf laten zien: open, stralend, blij.

Niet alleen het verhaal gaat leven, de verteller net zo goed. En zo biedt meertalig vertellen de kans om de ander te zien zoals zij/hij is. *Het toont mensen in hun kracht.*

Tenslotte is er nog een vierde punt dat meertalig vertellen zo waardevol maakt. *Het naast elkaar horen van verschillende talen maakt duidelijk dat er geen hiërarchie van talen is.*

Tweetaligheid wordt heel verschillend gewaardeerd. Als een kind wordt opgevoed in het Nederlands en Engels of in het Duits en Fins, reageren anderen vaak opgetogen: wat waardevol om zo op te kunnen groeien. Maar als het gaat om Nederlands en Berber of Duits en Twi wordt tweetaligheid al snel gezien als een probleem. Terwijl onderzoek de laatste tijd duidelijk heeft gemaakt dat tweetalig opgroeien grote voordelen heeft voor de ontwikkeling van een kind, om wat voor taal het ook gaat.

In dit verband noem ik graag mijn ervaringen op Friese basisscholen bij het geven van vertelworkshops. Toen ik merkte dat een (soms groot) deel van de kinderen bij het oefenen in kleine groepjes vanzelf in het Fries vertelde, ben ik de kinderen aan gaan sporen om “als je thuis Fries praat” dit bij verhalen vertellen ook te doen. Vanwege wat gezegd is over vertellen en emotie, maar ook omdat veel basisscholen in Friesland tegenwoordig werken als tweetalige of zelfs drietalige school.

Bij de laatste tien tot vijftien workshops zijn er welgeteld twee kinderen geweest die voor de klas ook in het Fries verteld hebben. De anderen vertelden allemaal in het Nederlands.

Als kinderen voor de klas direct op Nederlands overschakelen, is er dan wel echt sprake van gelijkwaardigheid van Fries en Nederlands?

Meertalig vertellen verdient meer ruimte en aandacht. Omdat daardoor onderling begrip en gemeenschap de kans krijgen om te groeien.

Collectie Sjef van den Bosch en de Beeldenbank van het Meertens Instituut

Marianne van Zuijlen

Het verzamelen van miniatuurbeelden door Nijmegenaar Sjef van den Bosch is begonnen toen hij na het overlijden van zijn moeder enkele beeldjes in bezit kreeg. In de loop van de tijd ontstond een bonte verzameling van miniatuurbeelden, vooral replica's van Nederlandse beelden. De collectie miniatuurbeelden vulde Van den Bosch aan met documentatie, bestaande uit informatie over de locatie van en het verhaal bij het beeld, foto's van het beeld op locatie en van het miniatuurbeeld, enkele boeken en video's.

Zijn grote wens was dat zijn verzameling na zijn dood intact zou blijven. Sjef van den Bosch was dus tevreden dat hij al bij leven wist dat zijn verzameling miniatuurbeelden en bijbehorende documentatie na zijn overlijden naar het Meertens Instituut zou gaan. Na zijn overlijden in juli 2008 verhuisde de Collectie Sjef van den Bosch in augustus 2008 naar het Meertens Instituut.

De Collectie Sjef van den Bosch is een tastbaar overzicht van hoe steden en dorpen verhalen toe-eigenen, en sluit aan bij het project *Communities claiming tales* (2006-2010) dat afgesloten werd met de publicatie van **Verhalen van stad en streek: sagen en legenden in Nederland** (Amsterdam, 2010).

De miniatuurbeelden zijn bij tentoonstellingen over volksverhalen in het Meertens Instituut gebruikt. Voor de tentoonstelling *1001 Vrouwen uit de Nederlandse geschiedenis* (2013) zijn de beelden van *Kniertje*, *Vrouwtje van Stavoren*, *Mariken van Nimweghen* en *Jacoba van Beieren* uitgeleend.

Sjef van den Bosch (1938-2008) (Collectie Van den Bosch, Meertens Instituut)

Vitrine in woonkamer (Collectie Van den Bosch, Meertens Instituut)

Uitgangspunt verzameling

Van den Bosch had als uitgangspunt bij het kopen van een miniatuurbeeld dat het beeld werkelijk in Nederland moest staan en dat een verhaal (of liedje, spreekwoord, gezegde) aan het beeld moest zijn verbonden. De collectie bevatte echter ook een aantal buitenlandse miniatuurbeelden, waarvan alleen *De kleine zeemeermin* (Kopenhagen, naar het sprookje van Hans Christian Andersen), de *Rattenvanger van Hameln* (Hameln) en *Brabo* (sage over het ontstaan van de naam Antwerpen), aan een volksverhaal waren verbonden.

Aan de criteria die hij zichzelf opgelegde, heeft hij zich niet kunnen (en/of willen) houden, want de originele collectie bevatte veel beelden met niet meer dan een omschrijving van de voorstelling, als *Man met spade*, *Vrouw met mand en paraplu*, etc. Van den Bosch gaf aan dat hij regelmatig miniatuurbeelden kocht bij vvv's, maar de meeste beelden op rommelmarkten tegenkwam. De moeilijkheid bij deze aankopen was dat op deze beelden vaak geen aanknopingspunten stonden, en ook de verkopers meestal niets konden vertellen over de achtergronden. Deze beelden kocht Van den Bosch toch maar, in de hoop later meer informatie te vinden over wat ze voorstelden, waarom ze waren gemaakt en de verhalen eromheen. Zijn documentatie wemelt dan ook van de vraagtekens over de voorstelling van het beeld en de locatie van het beeld.

1	de Veldheymer	lopend boertje met tas onder de arm	plaats ??
2	mannetje met emmertje?	verfpot? of???? In zijn hand	plaats ??
3	een staande man	,met handen over elkaar, kijkt naar beneden	plaats ??
4	staand dik vrouwtje	,met mandje onder de arm, (hoort bij beeld3)	plaats ??
5	vierdaagse loopschoenen	op zuil ,symbool vierdaagse	Nijmegen
6	staand zeeuws vrouwtje	met mand onder arm, en breiwerk in handen..	plaats???
7	moeder(oma)	met kind met poppenwagen ,en mand aan de hand...	plaats???,klein beeldje
8	visser met zak op de rug	,en visnet onder de arm...plaats ???	klein beeldje..plaats??
9	vissersvrouwtje	,met mand vissen ,en ook een visnet onder de arm (hoort bij beeldje 8)	
10			

Documentatie Van den Bosch (Collectie Van den Bosch, Meertens Instituut)

Inhoud van de (oorspronkelijke) collectie

De Collectie Sjef van den Bosch omvatte 289 beelden, inclusief beelden die in meervoud aanwezig waren. Tot de beelden die niet meekwamen was de replica van het beeld van Pim Fortuyn, één van zijn laatste aankopen.

Niet bekend is of Van den Bosch bewust verzamelde op plaats, of op thema's als volksverhalen, historische en literaire figuren, etc. Het is aannemelijk dat hij bij bezoeken aan plaatsen altijd bij de vvv is langsgegaan om te kijken of er iets van zijn gading te vinden was. Op rommelmarkten was hij afhankelijk van toevallige vondsten. Waarschijnlijk kocht hij een aantal beelden rechtstreeks bij Tenax, een beeldengietery die o.a. replicabeelden maakt voor een aantal vvv's. Daarnaast voert het bedrijf een eigen assortiment beeldjes van beroepen, gilde, boerenleven, etc. Vrijwel zeker kocht Van den Bosch rechtstreeks bij de Stichting Replica, want op één na alle replicabeelden die in de begeleidende informatie bij de beelden worden genoemd waren in de collectie aanwezig (*Haags Jantje, Mariken, Moenen, Lieverdje, Hans Brinker, De Redder, Vrouwje van Stavoren, Us Mem, Grutte Pier, Bartje, Contente Mens, Mestreechter Geis, Boer met melkbussen* en *Boerin*). Slechts *Mata Hari* ontbrak; kennelijk was het verhaal rond haar onbekend bij Van den Bosch. Als er geen replica van een beeld bestond, maar bekend was wie de beeldhouwer was, dan nam Van den Bosch contact op met de maker en kocht hij het miniatuurbeeld dat bij wijze van proef was gemaakt.

Het is geen verrassing dat een groot aantal miniatuurbeelden verbonden is aan Gelderse plaatsen, en m.n. aan Nijmegen en omgeving. Opmerkelijk is dat nog meer beelden aan plaatsen in Noord-Brabant zijn verbonden. Gelderland en Noord-Brabant waren dichterbij huis om vaker plaatsen te bezoeken en om rommelmarkten af te struinen. De aantallen voor de provincies Friesland, Drenthe, Overijssel, Zeeland en Limburg ontlopen elkaar niet veel; uit Utrecht is maar één miniatuurbeeld - van de *Amersfoortse Kei* - in de collectie te vinden. Ook Groningen, Noord- en Zuid-Holland zijn maar mondjesmaat vertegenwoordigd.

Welke soorten verhalen zijn aan de miniatuurbeelden te verbinden?

Voor een deel betreft het verhalen in de vorm van een sprookje, sage, legende, verhalen over historische figuren, spot- of bijnaam, gezegde, of liedje. Voorbeelden zijn de sagen rond *Rixt van het Oerd* die schepen liet stranden op Ameland, *Kiste Trui*, de schatgraafster uit Mook/Middelaar, schipper *Adriaan van Bergen*, de bedenker van de list om met zijn turfschip soldaten Breda binnen te smokkelen, het sprookje over het ondankbare *Vrouwje van Stavoren*, verhalen rond historische personen als *Michiel de Ruyter* (Vlissingen), de Friese held *Grutte Pier* (Kimsward), *Jan van Schaffelaar* (Barneveld), de bijnaam *Goaper* voor inwoners van Hapert, het gezegde *Volgens Bartjens* (de rekenmeester uit Zwolle), en het lied *Dat gaat naar Den Bosch toe*.

Het Vrouwtje van Stavoren (foto: Ineke Meijer, Collectie Van den Bosch, Meertens Instituut)

André Hazes (foto: Ineke Meijer, Collectie Van den Bosch, Meertens Instituut)

Over de beelden van ambachtslieden, literaire figuren, koninginnen, kunstenaars, boeren, etc. zijn in het algemeen alleen feiten bekend. Tot deze categorie horen o.a. de *Bezembinder* en *Bezembindster* (Groesbeek, beiden bij selectie verwijderd), *Bartje* (Assen), *Koningin Wilhelmina* (Den Haag, Apeldoorn, Amsterdam), *Rembrandt* (Amsterdam, Leiden), de *Boer met melkbussen* (Nistelrode, bij selectie verwijderd).

Vrijwel alle beelden waaraan een verhaal gekoppeld is, hebben met elkaar gemeen dat de verhalen onderdeel van de lokale eigenheid zijn gemaakt, vooral op initiatief van plaatselijke en regionale vvv's, middenstanders en carnavalsverenigingen.

Beeldenbank

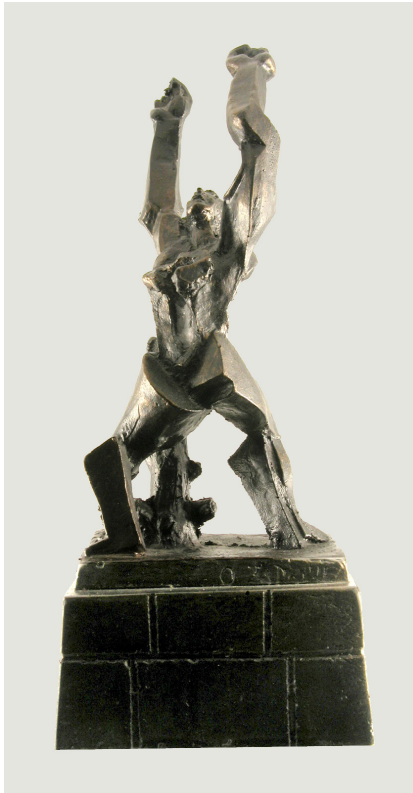
In 2009 is de **Beeldenbank** opgezet om de collectie te ontsluiten en online te kunnen raadplegen. In de eerste versie van de Beeldenbank was de collectie opgedeeld in een aantal groepen: (Volks-) verhalen, Liedjes en zangers, Spreekwoorden, Wapens, Gedenkplaats, Feesten en Evenementen, Personen/Helden, Heiligen, Producten, Flora en Fauna, Volksfiguren, Ambachten, Overigen en Buitenland. Tijdens haar stage (2009) bij DOC Volksverhaal heeft Olga Mackaay bij elk beeld het verhaal rond het beeld plus verdere achtergrondgegevens, (zo mogelijk) een link naar de Verhalenbank, links naar bronnen, de locatie van het werkelijke beeld, de naam van de kunstenaar en het jaar van plaatsing, en documentatie toegevoegd. Gezien de beschikbare tijd en haar geringe ervaring een enorme klus, waardoor de Beeldenbank verre van volledig bleef. De foto's van de miniatuurbeelden, gemaakt door Ineke Meijer, waren en zijn een onontbeerlijke aanvulling.

Gandeweg mijn werkzaamheden om de hiaten in de Beeldenbank aan te vullen ontstond de gedachte dat de Beeldenbank beter volledig herzien en vernieuwd kon worden. In het verlengde daarvan zou ook kritisch bekeken moeten worden of alle beelden in de Collectie Sjef van den Bosch wel behouden moesten blijven. Uit de - intensieve en tijdrovende - zoektocht op internet naar degelijke informatie over de beelden was duidelijk geworden dat over heel veel beelden geen of nauwelijks informatie was te vinden en in veel gevallen geen sprake was van een echt standbeeld. De vrij summiere documentatie van Van den Bosch, die vooral bestaat uit zeer oppervlakkige gegevens, een foto van het miniatuurbeeld en het beeld op locatie, was hoogstens een eerste houvast (vaak zelfs niet eens), maar verder van weinig belang. Op basis van deze bevindingen maakte ik begin 2016 een nieuwe opzet voor de Beeldenbank en een voorstel voor de selectie van de beelden die beide door onderzoeker Theo Meder werden geaccepteerd.

Na de selectie, waarbij dubbele beelden en beelden waar een duidelijk verhaal en contextgegevens ontbraken - zoals *Boer met melkbussen*, *Visser*, *Man met Pijp* - werden verwijderd, bleven 130 beelden over. De verwijderde beelden zijn, om zicht te houden op de oorspronkelijke omvang en inhoud van de Collectie Sjef van den Bosch èn uit archieftechnisch oogpunt, opgenomen gebleven in de omschrijving van de collectie in de *Archieven & collecties* [344 *Collectie beeldjes met documentatie (Sjef van den Bosch, 1938-2008)*] van het Meertens Instituut. Over alle overgebleven beelden (inclusief enkele dubbelen) kon een (volks)verhaal en/of een locale/regionale identiteit worden gevonden.

Bij de vernieuwing van de Beeldenbank is uitgegaan van de opzet van de bestaande Beeldenbank, die de velden Volgnummer, Titel, Locatie, Beschrijving, Link naar Verhalenbank, Links, Kunstenaar (inclusief jaar van plaatsing en materiaal), Opmerkingen, Foto's, Documentatie bevatte. Om de Beeldenbank nog informatiever te maken zijn een aantal velden toegevoegd: Trefwoorden, Link naar *Verhalen van Stad en Streek*, Link naar Liederensbank, Informatie Replica (met onderverdeling Identiek aan standbeeld, Opschrift, Formaat, Maker, Materiaal), Documentatie Van den Bosch, Tekst Van den Bosch. De meest functionele toevoeging is het veld Trefwoorden, want het was een gemis dat in de eerdere Beeldenbank niet op trefwoorden kon worden gezocht. Weliswaar waren de beelden in groepen geplaatst, maar dwarsverbanden waren onmogelijk te leggen. Door elk beeld meerdere trefwoorden, waaronder (eigen)namen, te geven is de ontsluiting groter en diverser geworden. De link naar *Verhalen van Stad en Streek* biedt de mogelijkheid om meer informatie te krijgen dan in de Beeldenbank mogelijk is. De link naar de *Liederensbank* is te vergelijken met de link naar de *Verhalenbank*, de link verwijst naar de versies van het lied dat in de Liederensbank is opgenomen. Het veld Replica geeft, voorzover beschikbaar, nadere informatie over het kleine beeld. Voor de volledigheid, maar ook voor de context is opgenomen welke documentatie Van den Bosch heeft verzameld en welke tekst Van den Bosch onderop het beeld heeft gezet. Voor de goede orde, de letterlijke tekst van Van den Bosch, inclusief spel-fouten, is overgenomen.

Bij alle beelden zijn nieuwe teksten gemaakt of heel grondig herzien, want de bestaande waren niet erg betrouwbaar - vaak klakkeloos of fout overgenomen - , onvolledig en weinig informatief. De juiste, verantwoorde documentatie vinden was een tijdrovende, uitdagende, interessante en niet minder leerzame klus. Hoewel ik de meeste informatie heb gevonden op of via internet wil dat niet zeggen dat die informatie per definitie onbetrouwbaar is. Wel was het nodig om erg kritisch te

De verwoeste stad, Ossip Zadkine (foto: Ineke Meijer, Collectie Van den Bosch, Meertens Instituut)

zijn, en verder door te zoeken naar betrouwbare bronnen. Prachtig zijn de gedigitaliseerde krantencollecties inclusief zoekmachines, waarvan **Delpher** de grootste is, maar tot mijn verrassing vond ik juist en alleen in een kleine gedigitaliseerde krantencollectie ontbrekende informatie over de Schieeper/Scheper, dat alleen een klein beeld bleek te zijn uitgegeven ter herinnering aan de schapenhandel in Venray.

Het verhaal rond het beeld *De verwoeste stad* van Ossip Zadkine in Rotterdam is een schoolvoorbeeld van hoe informatie zonder meer wordt overgenomen. De websites met informatie over het beeld, o.a. **Wikipedia**, stellen dat Zadkine het beeld heeft gemaakt naar aanleiding van het bombardement op Rotterdam in 1940. Tot mijn verrassing verwijst de website van **Sculpture International Rotterdam** (en ook de website **Wederopbouw Rotterdam**) ook naar de bundel *Zadkine* (redactie Jana Beranova, Jim Postma, Rotterdam, 1985) waarin wordt gesteld dat het waarschijnlijker is dat de aanblik van het ook verwoeste Le Havre, waar Zadkine in 1945 aankwam na zijn ballingschap in Amerika, de eerste aanzet gaf voor het beeld. Zadkine maakte het beeld eigenlijk als een algemeen gedenkteken van de oorlog, maar bij een tentoonstelling in Amsterdam werd de directeur van De Bijenkorf zo geraakt dat hij het beeld aan Rotterdam wilde schenken. Bij de plaatsing in 1950, en in de jaren daarna, begon het proces van toe-eigening van het verhaal: het beeld werd vereenzelvigd met Rotterdam.

*Met het lanceren van de vernieuwde **Beeldenbank**, tegelijk met de verschijning van dit nummer van Vertelcultuur, is het werk aan de Beeldenbank afgesloten, want de Beeldenbank blijft beperkt tot de Collectie Sjef van den Bosch.*

Het ideale leven

Claudia Fris

Mensen hebben een fundamentele behoefte om ordening aan te brengen in de omgeving waarin zij leven. Dit doen ze niet alleen in fysiek opzicht, maar ook in hun denken over de wereld. Door taal categoriseert de mens alles wat hem omringt en wat plaatsvindt, en door verhalen brengt hij oorzaak-gevolgrelaties daarin aan. Dit gegeven is door een aantal geschiedfilosofen, onder wie Louis O. Mink en Frank Ankersmit, betrokken op de geschiedbeoefening (Ankersmit 1983; Mink 1978). Volgens het narrativisme in hun filosofie 'ontdekt' de historicus niet 'structuren' die al in de historische werkelijkheid aanwezig zouden zijn, maar geeft hij juist samenhang en betekenis aan het wezenlijk onsamenhangende verleden (Willemssen 2015, 381). Dit geldt niet alleen voor verhandelingen over de vroegere politiek, economie of cultuur, maar ook voor biografieën en eigen levensverhalen. Ook die geven de werkelijkheid nooit volledig weer zoals die was, maar ontlenen hun logica aan de verbeelding van de auteur, doordat ze dezelfde narratieve eigenschappen bezitten als fictieve verhalen. Theoretici als Max Saunders spreken in dat geval dan ook van 'auto/biografictie'. (Saunders 2010, 7) Een voorbeeld hiervan is de Britse schrijfster A.S. Byatt die het genre 'Life Writing' in een nieuwe vorm goot, en voor haar oeuvre de Erasmusprijs 2016 kreeg toegekend.

Verhaalpatronen, die ook levensvertellingen bepalen, zijn cultuurgebonden en als zodanig aan mode onderhevig. Negentiende-eeuwse sprookjes bijvoorbeeld, die passend binnen de geest van hun tijd een romantisch-tragische lading hadden, ontwikkelden zich in veel gevallen tot verhalen met een goede afloop. Onder anderen Walt Disney paste de structuur van sommige sprookjes aan aan de nieuwe vertelsituatie en pedagogische opvattingen in de tweede helft van de twintigste eeuw. Maar ook levensbeschrijvers snijden het inhoudelijke verloop van hun verhaal toe op hun beoogde publiek. De lijn waarlangs zij hun verhaal leiden, is hierbij onder meer afhankelijk van de dominante verwachtingspatronen voor een levensloop in hun gemeenschap. De middeleeuwse en vroegmoderne Nederlanden zijn

een interessant voorbeeld, ondanks dat maar weinig (auto)biografieën bekend zijn, omdat levensverhalen vooral tot het mondelinge circuit behoorden. Er is echter wel wat te zeggen over de theorieën waarin mensen hun bestaan vatten en die ten grondslag lagen aan hun opvattingen over een wenselijke levensloop. De verschillende leeftijden van de mens waren namelijk het onderwerp van veel afbeeldingen, geschreven teksten en voordrachten. Deze opvattingen beïnvloedden de levensverhalen die mensen over anderen en zichzelf vertelden.

Van cirkel naar trap

De manier waarop mensen zich de ideale of meest voorkomende levensloop voorstelden, veranderde gedurende de middeleeuwen en vroegmoderne tijd. De middeleeuwse wetenschap had hierover van de antieken verschillende theorieën geërfd via filosofische, fysiologische, medische, astrologische en rekenkundige teksten (Cochelin 2013, 1-54). Bijbelexegese voegde daar nog een aantal schema's en karakteristieken van de levensfasen aan toe. Er bestonden bovendien volksverhalen over de levensstadia: de gebroeders Grimm tekenden bijvoorbeeld uit de mond van een oude verteller het verhaal op, dat God bij de schepping de ezel, de hond, de aap en de mens ieder dertig jaar van leven had toebedeeld. Veel te veel vonden de dieren: dertig jaar sjouwen, draven en de pias uithangen, daar voelden ze weinig voor. De mens daarentegen vond dertig jaar juist te weinig en daarom stemde God in met een herverdeling. Zo kwam de mens aan zijn zeventig jaren. Hij bracht die door op gepaste wijze: de eerste dertig jaar waren de menselijke jaren, waarin hij gezond, opgewekt, zijn werk met plezier doet en zich in zijn bestaan verheugt. Daarna volgen achttien jaren van de ezel: de ene last na de andere moet de mens gaan torsen. Dan komen er twaalf jaren van de hond, die in de hoek ligt te knorren en geen tanden meer heeft om te bijten. Wanneer die tijd voorbij is, sluiten tien jaren van de aap het leven af. De mens verliest zijn verstand en wordt door iedereen uitgelachen ('Die Lebenszeit'). Of dit verhaal in de middeleeuwen al de ronde deed, is echter niet met zekerheid te zeggen.

Deze theorieën vonden hun neerslag in afbeeldingen. In de late middeleeuwen ontstond het gebruik om het leven schematisch weer te geven als een cirkel. Dit ging terug op het thema van het rad van fortuin, dat al in de zesde eeuw was gebruikt door de filosoof Boethius. Het rad van Fortuin stelde de blinde Fortuna voor, draaiend aan een rad, die de zinloosheid van het streven naar aardse zaken duidelijk maakte. Ze figureerde in tal van geïllustreerde handschriften en was ook in

kerken te vinden. Er stonden in veel gevallen vier figuren op, waarvan één koning die van het hoogste punt aflazerde, daarbij zijn kroon verliezend. Het levensrad kwam al snel uit deze afbeelding voort en genoot populariteit tussen grofweg de dertiende en de zestiende eeuw (Hazelzet 1994, 20-21). Het wees op de willekeurigheid van het lot en gaf uitdrukking aan een circulaire levensopvatting: goede en slechte tijden wisselden elkaar almaar af.

Een andere gangbare indeling van het leven treffen we aan rond 1400, in een gedicht van Willem van Hildegasberch (ca. 1350-1408), *Vanden twaelf maenden* (Bisschop en Verwijs 1870, 97-100; Meder 1990). Deze geliefde voordrachtskunstenaar aan het grafelijke hof in Den Haag deelde het leven op in twaalf fasen van zes jaar. In de eerste fase had het kind volgens hem geen enkele kracht, deugd, of begrip, waarna het tot zijn twaalfde enigszins bij kennis begon te komen, zoals februari de lente aankondigt. Dan volgde de puberteit, die Willem zeer accuraat wist te beschrijven: maert is volgens hem een moeilijke maand, soms 'doncker ende onghenadich'. 'Wanneer hi opwert clymt een graet / Van twaelf totter jaren achtien, / Soe machmen wonder an hem zien, / Tschijnt recht off hi waer verwoet; / Wanneer datmen hem misdoet, / Soe wort hi wreet ende zeer verwaent / Ende ongestadich gheliken der maent.' De puber had het niet altijd makkelijk, maar stelde zijn omgeving ook nogal eens op de proef. Zo groeide de jongen verder en leerde veel tot in zijn sterkste maand mei, waarin hij het zwaard kon gaan hanteren. Met zijn zesendertigste bereikte hij, net als de zon in juni, vol trots zijn top. Zijn schoonheid verwelkte echter vanaf zijn tweeënveertigste. Er volgden daarna nog enkele rijke maanden; de mens kon genieten van zijn verworven rijkdommen. Na zestig jaar moest hij aan zijn dood beginnen te denken en in december was er geen plezier meer over. Zomer en winter waren daarna voorbij; langer dan een jaar duurde het leven volgens Willem niet.

De vergelijking van de levensstadia met de maanden van het jaar vond in verkorte vorm ook zijn weg naar getijdenboeken. Ook schreef Anthonis de Roovere een halve eeuw later een gedicht met dezelfde strekking, *Twaelf ouderdommen oft tijden der menschen, ghecompareert teghens die tweelf Maenden vanden Jare* (1562). De puberteit kwam er bij hem net iets beter vanaf: die noemt hij weliswaar dom en wild, maar kent hij wel het genoeg toe om zorgeloos tussen twee 'wateren te zwemmen': de ellende van het kind-zijn was voorbij, maar de jongere hoefde ook de lasten van de volwassenheid nog niet te dragen (De Dene 2016, 299). In de vergelijking van het leven met de twaalf maanden is een circulair element terug te vin-

Gravure C.J. Visscher: *levenstrap van de man* (1620)

krommer, in neergaande lijn tot aan de dood op honderdjarige leeftijd. De schematische opzet ervan was een erfenis uit het middeleeuwse onderwijs, waarin schema's van allerlei aard dienden om zaken overzichtelijk te maken. Fysieke kenmerken, maar ook allerlei attributen en symbolen drukten de verschillen tussen de levensfasen uit op de trap. Het lijkt merkwaardig dat de vijftigjarige de hoogste trede bezette; in werkelijkheid beleefden de meeste mensen hun sterkste jaren al eerder. De levenstrap was echter geen afspiegeling van de werkelijkheid, maar een visualisering van theorieën. Hij gaf geen realistische, maar een theoretische visie op het leven, waarin de 'volmaakte' leeftijd precies de helft was van het totaal. Over de werkelijke maximale duur van een mensenleven verschilden vroegmoderne schrijvers dan ook van mening, maar zij stelden deze nooit lager dan zeventig jaar. Zo is voorzichtigheid steeds geboden bij het trekken van conclusies over het echte leven uit de levenstrapafbeelding. Ook bij de figuren die erop staan gaat het om abstracte karakterisering van de levensfasen. De allegorieën waren samen met hun attributen doorgaans ontleend aan vergelijkingen van de levensfasen met bijvoorbeeld de seizoenen, de planeten of de vier elementen en temperamenten en kenden al een lange geschiedenis in woord en beeld voordat ze op de trappen verschenen. Ook de vergelijking met dieren, die waarschijnlijk van Duitse afkomst was, kwam vanaf de vijftiende eeuw regelmatig voor in de Nederlanden en schijnt

den, want het jaar vernieuwt zich steeds opnieuw. De individuele mens heeft daar echter geen baat bij. Zijn leven op aarde, dat zesendertig jaren van groei en dezelfde periode van aftakeling heeft gekend, is na december definitief afgelopen. Deze stijgende en dalende lijn vormde een belangrijke basis voor de latere levenstrap, een schematische weergave van de menselijke levensfasen die in de zeventiende en achttiende eeuw een van de populairste onderwerpen was in de prentkunst. Tot in de twintigste eeuw was het over heel Europa verspreid.

De levenstrap

Op de levenstrap waren de levensfasen van wieg tot graf uitgebeeld door figuren die elk stonden voor een periode van tien jaar: van kind tot volwassene in opgaande lijn tot vijftig jaar en, steeds ouder en

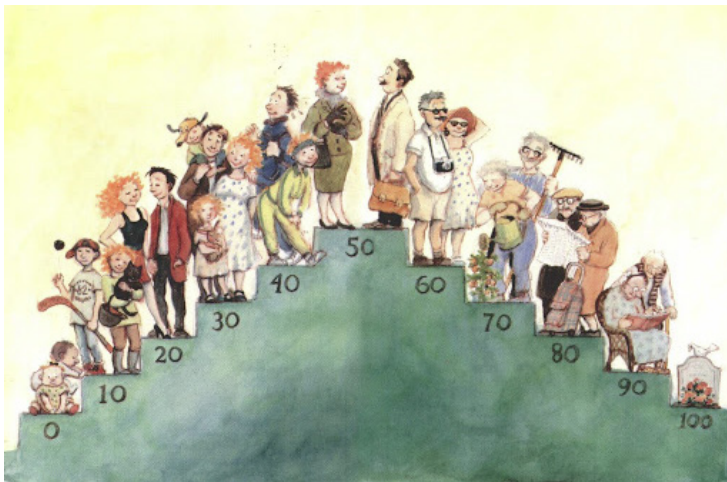
vooral een traditie van mondelinge overlevering te zijn geweest (Hazelzet 1994, 32-33).

De eerste prenten van levenstrappen waren dure, zorgvuldig uitgevoerde gravures. De bekendste kwamen van de Amsterdamse graveur Claes Jansz. Visscher, die begin zeventiende eeuw een levenstrap van de man en een van de vrouw uitgaf onder het motto: 'des menschen op en nedergangh valt d'ene soet en d'ander bangh'. De afbeeldingen vertelden het verhaal van deze op- en neergang, met een onvermijdelijke afloop: het laatste oordeel. Dit stond afgebeeld onder de trap tussen een doop- en een rouwplechtigheid. Het verhaal van de man begon als baby, strak ingebakerd en afhankelijk van anderen voor het eten van zijn pap. Al snel hees hij zichzelf echter omhoog aan zijn looprekje. Het leven was voor hem vol beloften, als een boom vol met bladeren. 't Begin onnosel is en slecht, maer 't jaerich kindt staet opgerecht', luidt het commentaar hierbij. Hij begint zich te verliezen in zijn spel, heeft lol in het leven en ziet op zijn twintigste de toekomst 'fris en onvertsaecht' tegemoet. Toch kan niet alles hem mee zitten, want volgens het commentaar neemt zijn verstand op zijn dertigste blijkbaar wat toe. Veel is daarvan nog niet te zien: met zijn opvallende kleding en vrolijke fluitspel doet de man eerder als een feestganger aan. Maar het echte leven is begonnen en blijft hem niet bespaard. Met veertig jaren zien we 'een man die goet en quaet verdelen kan' en tien jaar later heeft hij zoveel meegemaakt, dat hij met zijn onderscheidingsvermogen een haar nog in vieren zou kunnen kloven! Nu wordt hij ouder en zijn haren langzaam grijs. Hij ontvangt nog wel de gerespecteerde titel Meester op zijn zeventigste, maar de kou lijkt snijdender te worden en zijn krachten ebben weg. Met bontmuts en stok ziet de tachtigjarige 'vast nae het eynde om'. Het woord van de Heer houdt hem nu extra bezig. Steunend op Gods beloften en als negentigjarige ook op twee stokken, daalt hij de laatste treden af. Daar zit een uil in een kale boom en blaast de honderdjarige, gesteund door een engel, zijn laatste adem uit. 'Finis', luidt het op de doods-kist naast hem. De ijkpunten in het leven van de vrouw zijn vergelijkbaar: ook zij verliest zich tot haar dertigste in aardse zaken, begint haar verstand op haar dertigste te vergroten en bereikt haar hoogtepunt op haar vijftigste, maar dan als echtgenote en moeder.

Gravure C.J. Visscher: levenstrap van de vrouw (1620)

Aan de afbeeldingen zijn verschillende teksten toegevoegd die de lezer informeren en vermanen. Memento mori-spreuken zijn terug te vinden naast allerlei symbolen voor de dood en de vergankelijkheid: een zandloper, gedoofde lamp, drietand, schop en skelet. Het tekstbord van het geraamte luidt: 'Beschickt u huys tot u beklyven / sterven moet ghy, niet leve[n]d blyve / geen blyfstadt hier u mensch gebuert / dus soeckt een stadt die eewich duert'. De les is duidelijk: niemand weet wanneer zijn leven zal eindigen, maar het gericht van God is zeker. Wees daarom voorbereid en leef deugdzaam! Naarmate de decennia verstreken ontwikkelde de boodschap van de levenstrap zich verder. De vroegmoderne mens vroeg zich namelijk niet alleen af hoe hij het eeuwige leven kon bemachtigen, maar ook en vooral hoe hij zijn tijd op aarde zo plezierig mogelijk kon doorbrengen. Hij vroeg om waardering voor de natuurlijke loop van het leven, waarin kinderen speels waren, jongeren zich aan de liefde overgaven en de wijsheid pas met de jaren kwam. De figuren op de levenstrappen van de zestiende eeuw hadden zondig en sociaal ongewenst gedrag uitgebeeld; ze waren negatieve voorbeelden die dienden tot kritiek en spot, niet tot identificatie. Dit veranderde in de zeventiende eeuw (Hazelzet 1994, 49-54, 74). De levenstrap moest voortaan het positieve voorbeeld ter navolging geven en niet meer het slechte ter afschrikking of bespottung. Het is opmerkelijk dat de figuren en attributen op de levenstrap hierbij niet wezenlijk veranderden. De uitbeelding van de levensfasen moest blijkbaar binnen nauwe grenzen blijven, om zonder toelichting herkenbaar te zijn. Tot ver in de achttiende eeuw zijn de Nederlandse trapprenten afgeleid van die van C.J. Visscher.

Vanaf 1630 verschenen levenstrappen ook op goedkoop papier. Ze ontwikkelden zich tot een instrument van volksopvoeders in de achttiende eeuw, die de verspreiding van de prenten onder de armere bevolking actief ter hand namen, zonder noemenswaardige aanpassingen aan te brengen. De prenten waren echter ook buiten de bemoeienis van volksopvoeders populair, want tot in de negentiende eeuw maakten vaklieden levenstrappen in koekplanken, op merklappen, op uithangborden en in tal van andere media. Pas aan het einde van de negentiende eeuw raakten ze bij een groot deel van het Nederlandse publiek uit de gratie (Hazelzet 1994, 6, 82, 112, 121). Een

Moderne levenstrap uit het biologieboek *Biologie voor jou*.

verklaring hiervoor kan zijn, dat de ideeën over een normaal leven nog te weinig overeenstemden met die op de levenstrap.

Toch verschijnen er ook tegenwoordig nog nieuwe varianten op de levenstrap. Een afbeelding uit het biologieboek *Biologie voor jou* (Malmberg) voor de middelbare school is daar een voorbeeld van. Het valt op dat beide zijden van de trap vrolijk zijn: ook de ouderen hebben het naar hun zin, ondernemen reizen, werken in de tuin en houden van elkaar. De vijftigjarigen lijken slechts qua carrière op hun hoogtepunt te zijn. De verklaring voor deze afwezigheid van aftakeling ligt voor de hand: de samenstellers van het leerboek wilden de kinderen geen onnodige somberheid voorschotelen. Maar waarschijnlijk is er meer aan de hand. In 2014 schreef Ger Groot, voormalig professor filosofie en literatuur aan de Radboud Universiteit, hierover in *Trouw*. Zijn vrijwillige demotie aan de universiteit was hem niet licht gevallen. De meewarige blikken van omstanders versterkten dit nog, hoewel zij hem prezen om zijn moed. De verwachtingen die Ger op zich voelde drukken, waren die van het leven als een rechte, opgaande lijn, waarin geen ruimte was voor een stap terug. Zelf verklaarde hij die last vanuit de secularisatie: nu de samenleving gedag heeft gezegd tegen God en de belofte van een toekomst met Hem, moet de betekenis van het leven in dat leven zelf worden gezocht. In die situatie valt het niet mee om een degradatie een goede plaats te geven in het eigen levensverhaal.

Het schema van de levenstrap functioneert tegenwoordig ook voor het verduidelijken van andere onderwerpen dan het mensenleven. Op de voorkant van het blad *Onze Taal* verbeeldde de trap bijvoorbeeld de spellingsvaardigheid van kinderen en jongeren. Die bereikt blijkbaar in groep acht zijn hoogtepunt en neemt daarna weer af. De traditioneel treurige toon op de neergaande treden is hierbij aangehouden en met enige fantasie is er zelfs een morele les in te ontdekken.

Conclusie

De heersende ideeën over een 'normaal' leven in een samenleving beïnvloeden de levensverhalen die de mensen in die samenleving vertellen. De ontwikkeling van die ideeën in Europa sinds de late middeleeuwen omvatte hoofdzakelijk de overgang van een circu-

'Spellingstrap', door Roel Venderbosch (bron: Onze Taal nr. 9, september 2010)

laire naar een piramidevormige opvatting van het leven. In de vergelijking met de maanden van het jaar zijn beide vormen vertegenwoordigd: het leven vertoont weliswaar een duidelijke op- en neergang, maar het jaar op zich staat symbool voor de kringloop van het leven. Die vergelijking vormde dan ook een schakel tussen het levensrad en de levenstrap.

Deze ideeën vertellen ons veel over de Europese sjabloon waarin geleerden het leven goten, en (auto)biografen mogelijk ook hun vertellingen. De theoretische gang langs het rad, het jaar en de trap had ongetwijfeld consequenties voor de levensverhalen die mensen in de veertiende tot zeventiende eeuw produceerden, zowel mondeling als op schrift. Immers, het draaiende rad verzorgde een constante afwisseling van op- en neergaande beweging, maar de trap gaf slechts ruimte voor vijftig jaar groei en aansluitend vijftig jaar aftakeling, die onvermijdelijk en definitief eindigden in het graf. Veel meer informatie over de opvattingen over de verschillende leeftijden kunnen we echter niet uit de afbeeldingen en teksten halen: voor alle figuren geldt tot in de negentiende eeuw dat het gaat om abstracte karakteriseringen van de verschillende levensfasen. De afbeeldingen zijn geen realistische, maar theoretische visies op de opbouw van het leven.

Tegenwoordig heeft de levenstrap ook zijn weg naar de moderne media gevonden, maar hij heeft daarbij naast zijn vermanende dimensie ook veel van zijn betekenis verloren. Op de afbeelding in *Biologie voor jou* zien we bijvoorbeeld in wezen geen echte levenstrap. De treden gaan weliswaar op en neer, maar de conditie van de mensen die erop staan nauwelijks. Zij lijken in alle levensfasen even gelukkig door het leven te gaan. De tekening past daarmee bij het beeld dat Ger Groot in zijn artikel schetst, van de hedendaagse verwachting van het leven als een voortdurend stijgende lijn.

Geraadpleegde literatuur

Ankersmit, F.R., *Narrative logic. A semantic analysis of the historian's language* (Den Haag 1983).

Bisschop, W. en Verwijs, E., *Gedichten van Willem van Hildegarsberch. Vanwege de Maatschappij der Nederlandse letterkunde te Leiden uitgegeven door W. Bisschop en E. Verwijs* ('s Gravenhage 1870).

Canary, R.H. en Kozicki, H., *The writing of history: Literary form and historical understanding* (Londen 1978) 129-49.

Cochelin, I., 'Introduction: pre-thirteenth-century definitions of the life cycle', I. Cochelin en K. Smyth (eds.), *Medieval life cycles: continuity and change* (Turnhout 2013) 1-54.

Dene, E. de, *Rhetorische wercken, Anthonis de Roovere. Bijgebracht door Eduard de Dene* (Den Haag 2016).

Groot, G., 'Ik ben geen professor meer - waarom vind ik dat zo lastig?', *Trouw* (Amsterdam, 27-09-2014).

Hazelzet, K., *De levenstrap; uitgave n.a.v. de tentoonstelling Trap des Ouderdoms in het Westfries Museum, 18 maart - 24 mei 1994* (Hoorn en Zwolle, 1994).

Meder, T.: 'Het leven in twaalf maanden. Een sproke van Willem van Hildegabersberch'. In: *Literatuur* 7 (1990) 1, p. 22-28.

Saunders, M., *Self-impression: life-writing, autofiction, and the forms of modern literature* (Oxford 2010) 7.

Willemsen, H. en Wind, P. de, *Woordenboek filosofie. Geheel herziene en aangevulde uitgave* (Apeldoorn 2015).

Overzicht SagenJager~routes

Theo Meder

Omdat het wandel- en fietsseizoen al weer in aantocht is, willen we hier even een kort overzicht geven van de mogelijkheden die de **SagenJager** momenteel te bieden heeft:

1. Waterland: dokter Bakker wandelroute (10 km, tekst en audio; samengesteld door Nikkie Herberigs)

Nostalisch Nijmegen

2. Waterland: dokter Bakker fietsroute (29 km, tekst en audio; samengesteld door Nikkie Herberigs)
3. Waterland: Heksen, zeemeerminnen en een dappere meid (36 km, fietsroute, tekst en audio; samengesteld door Nikkie Herberigs)
4. Waterland: het Volendamse veulen en de meermin van Edam (33 km, fietsroute, tekst en audio; samengesteld door Nikkie Herberigs)
5. Magisch Marken (8 km, wandelroute, tekst en audio; samengesteld door Nikkie Herberigs)
6. Tietjerksteradeel: in het wandelspoor van Dam Jaarsma (10 km, tekst; samengesteld door Lutske Holthuis)
7. Tietjerksteradeel: in het fietsspoor van Dam Jaarsma (38 km, tekst; de verhalen audio in Fries en Nederlands; samengesteld door Lutske Holthuis)
8. Arnhemse sagenroute (32 km, fietsroute, tekst, de verhalen audio in Nederlands; samenstelling Kathelaine Steinhauzer en Marissa Griffioen)
9. Winsum: in het wandelspoor van Trijntje Soldaats (8 km, tekst en audio; samenstelling Jaap Boerema)
10. Hogeland: dwars door het Groningse Hogeland (32 km, fietsroute, tekst; samenstelling Jaap Boerema)
11. Nijmegen; nostalgisch Nijmegen (4 km, wandelroute, tekst en audio; samenstelling Claudia Fris en Silke Meijers)
12. Amsterdam 16e-17^e eeuw (1) (6 km, wandelroute, tekst en audio; samenstelling Don van der Putten)
13. Amsterdam 16e-17^e eeuw (2) (7 km, wandelroute, tekst; samenstelling Don van der Putten)
14. Haarlem verhalenstad (6 km, wandelroute, tekst; samenstelling Don van der Putten)
15. Leiden: levendig Leiden (4 km, wandelroute, tekst en audio; samenstelling Claudia Fris en Silke Meijers)
16. Maastricht: religieus Maastricht (4 km, wandelroute, tekst; samenstelling Claudia Fris en Silke Meijers)

Laatstgenoemde stagiaires Claudia Fris en Silke Meijers zijn ook nog bezig met een wandelroute door Middelburg (Mysterieus Middelburg) en zijn tevens een [Facebookpagina](#) voor de SagenJager gestart. Voor de wandelroute Tietjerksteradeel door Oostermeer, de fietsroute Hogeland, de wandelroute Amsterdam 16e-17^e eeuw (2) en wandelroute Haarlem kunnen we nog vrijwilligers gebruiken die de teksten zouden willen inspreken.

SAGEN JAGER

SagenJager
@SagenJager

Startpagina
Berichten
Foto's

Vind ik leuk
Volgend
Delen

Meer informatie
Bericht sturen

The image shows a Facebook page for 'SagenJager'. On the left is a grey sidebar with the profile picture (a white box with the text 'SAGEN JAGER' in black), the name 'SagenJager' and handle '@SagenJager', and navigation links for 'Startpagina', 'Berichten', and 'Foto's'. The main content area features a map of Arnhem, Netherlands, with several red location pins. The map labels include 'Burgers' Zoo', 'Rijnstate Arnhem H', 'Sonsbeek, Zijpendaal', 'Sonsbeek Park', 'Klarenbeek', 'Angerenstein', 'Paasberg', 'Velp', and 'De Beemd'. Below the map are four interaction buttons: 'Vind ik leuk' (with a thumbs-up icon), 'Volgend' (with a person icon), 'Delen' (with a share icon), and a three-dot menu icon. At the bottom right of the map area are two more buttons: 'Meer informatie' (in a blue box) and 'Bericht sturen' (with an envelope icon).

Bokkenrijders: sage en geschiedenis

Arjan Prins

De sagen van de Bokkenrijders zijn fascinerend, omdat zij een historische kern bevatten. In dit artikel wil ik bekijken hoe feit en fictie met elkaar zijn verbonden, en in welke mate de sagen rond de Bokkenrijders ook als cultuurhistorische bron gebruikt kunnen worden.

De belangrijkste elementen in de sagen zijn rovers die meestal in benden opereerden, op een bok rijden en een pact met de duivel hebben gesloten. In het *Limburgs Sagenboek* van Pierre Kemp is een sage over de Bokkenrijders opgenomen die deze drie elementen bevat:

“De Bokkenrijders zijn eenige honderden mannen sterk en hebben een contract aangegaan met den duivel. Zij rijden op een grooten geitenbok en rijden op die wijze soms in éénen nacht honderden uren ver om in vreemde landen te gaan stelen. In dienzelfden nacht keeren zij met hun bok en met hun buit weer terug naar de plaats, waar zij zijn opgestegen. Zoo vertelt de oude sage. Deze rovers kunnen dus mede tot de tovenaars worden gerekend.”

Elementen

De Bokkenrijders waren vooral actief in het gebied de Overmaas, tussen Maastricht, Aken, Gulik en Roermond. Van 1730 tot 1774 werden vele huizen, boerderijen en kerken beroofd. De meeste processen vonden plaats tussen 1741 en 1778. Op grond van de gevoerde processen is het vrij duidelijk dat er sprake is van een roversbende. Uit de processtukken is niet op te maken dat de twee andere elementen, het rijden op bokken en het pact met de duivel, een rol spelen in de beschuldigingen; er wordt alleen gerefereerd aan 'nachtdieven', 'knevelaars' en vergelijkbare termen. De naam 'Bokkenrijders' werd voornamelijk gebruikt door de plaatselijke bevolking, en berust op de beeldvorming dat de rovers op bokken reden en een duivelspact hadden gesloten.

Omslag Ton van Reen: *De kapitein van de Bokkenrijders* (2011). Illustratie: Peter-Paul Rauwerda.

Afbeelding van de god Pan, die model stond voor de duivel met hoorns en bokkenpoten.

Voor het rijden op bokken is geen direct aanknopingspunt tussen de roversactiviteiten en de historische informatie te vinden. Wel zouden de Bokkenrijders 's nachts naar geheime bijeenkomsten gaan met behulp van een magische vlucht. Heksen gebruiken bezems, en Bokkenrijders kunnen gezien worden als hun mannelijke equivalenten die zich op bokken verplaatsen. De reden dat bokken als 'vervoersmiddel' zouden worden gebruikt heeft waarschijnlijk te maken met de algemene voorstelling van de duivel, die bokkenhoorns, een geitensik en bokkenpoten zou hebben.

De eed die de Bokkenrijders moesten afleggen werd gezien als een pact met de duivel. Met het afleggen van de eed werden mensen in de bende opgenomen, de eed moest hun loyaliteit waarborgen, werd de overgang naar een geheim genootschap een feit en werden God en de Moeder Gods afgezworen. De duivel werd gebruikt om het speciale karakter van de Bokkenrijders te benadrukken en te vergroten, en hun rooftochten werden gepleegd in naam van de duivel. Hoewel een aantal verdachten zich tijdens de Bokkenrijdersprocessen heeft uitgelaten over de eed, moet dat kritisch worden bekeken, want sommige bekentenissen zijn door foltering verkregen.

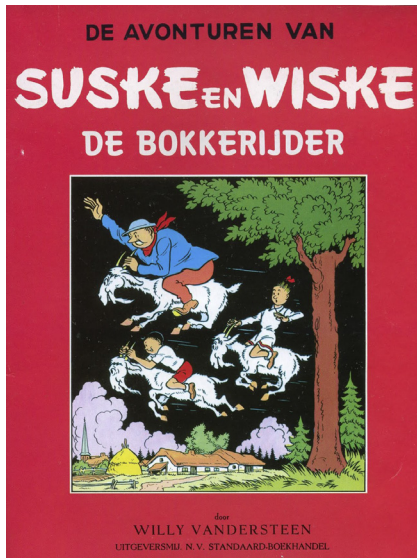
Naast deze elementen is er sprake van Bokkenrijders als tovenaars, mensenrovers en folteraars.

Kemp stelt dat Bokkenrijders ook tovenaars zijn, wat de theorie dat Bokkenrijders te vergelijken zijn met heksen ondersteunt. In teksten over de Walpurgisnacht (de nacht van 30 april op 1 mei), als massaal heksen tevoorschijn komen, komt deze vergelijking eveneens voor.

Een oudere boer uit Stramproy vertelde het verhaal dat Bokkenrijders jonge mannen ontvoerden om de bendes aan te vullen:

“De bokkenrijders kwamen hier dikwijls sterke jonge mannen roven, die ze dan verplichtten met hun bende mee te trekken. Als ze merkten dat iemand van plan was hen te verraden, maakten ze hem gewoon van kant.”
(De Blécourt, 99 nr. 4.55)

Ook zouden de Bokkenrijders mensen folteren als zij iets te verbergen hadden, maar dit lijkt meer een algemeen roverskenmerk, niet iets dat specifiek bij de Bokkenrijders hoort.

Omslag album Willy Vandersteen: Suske en Wiske: De Bokkerijder (1956)

Erfgoed

Bij het bekijken van de impact en het 'Nachleben' van de sagen over de Bokkenrijders blijkt heel duidelijk dat de kernelementen niet zijn veranderd, ook al is het driehonderd jaar geleden dat de Bokkenrijders actief waren.

Een goed voorbeeld is het Suske en Wiske-album *De Bokkerijder* (Antwerpen 1956), mijn eerste kennismaking met de sage van de Bokkenrijders. De drie kernelementen zijn duidelijk aanwezig: vliegende bokken, een roversbende en de duivel.

Andere voorbeelden zijn de televisie-serie *De legende [sic!] van de Bokkenrijders* (1994), gebaseerd op met name *Ontsnapt aan de galg* (1986), een deel uit een serie jeugdboeken over de Bokkenrijders van Ton van Reen. In De Efteling staat sinds 1995 de door Ton van de Ven bedachte Villa Volta, een spookhuis waar 'Bokkenrijder' Hugo van den Loonsche Duynen gewoond zou hebben, en waarin alles ronddraait.

De Bokkenrijders spelen lokaal, in de omgeving waar zij hebben huisgehouden, nog een grote rol.

In Limburg profileert Valkenburg zich als centrum van de Bokkenrijders. In 1999 werd aan de gevel van het Landhuys - nu Museum Land van Valkenburg -, waar mensen in afwachting van hun proces opgesloten zaten en waar de processen werden gevoerd, een plaquette aangebracht ter herinnering aan de mensen die onterecht werden terechtgesteld.

Carnavalsvereniging "De Mirlithophile" liet het beeld *De Bök* (1966) maken, een verwijzing naar het Bokkenrijdersverleden van Valkenburg en de bijnaam van de inwoners. Ook in de Kruidentuin van kasteel Schaloen in Oud Valkenburg staat een Bokkenrijdersbeeld (1984).

In Heerlen en Tungalroy zijn carnavalsverenigingen naar de Bokkenrijders vernoemd; in de Raadskuil, de plaats waar ter dood veroordeelden werden terechtgesteld, in Geleen werden een wegkruis en een plaquette geplaatst.

Waarom zijn de Bokkenrijders nog steeds zo bekend? Waar heeft dit mee te maken? De reden is dat de Bokkenrijders onderdeel zijn van een periode in de geschiedenis waarin roverbendes het land onveilig maakten. Daarnaast spelen de bovennatuurlijke elementen een rol. Aan de verhalen worden wel elementen toegevoegd, maar de kernelementen veranderen eigenlijk niet. De sagen van de

"Ter gedachtenis aan de vele honderden die in de achttiende eeuw ten gevolge van een justitiële dwaling na onder tortuur afgedwongen bekentenis als Bokkenryder werden terechtgesteld." (Bron foto)

Bokkenrijders kennen stabiliteit en herkenbaarheid - de (fictieve) bovennatuurlijke macht van de bende boezemde angst en ontzag in.

Conclusie

Feit en fictie in de sagen van de Bokkenrijders zijn met elkaar verbonden. De Bokkenrijders waren duidelijk roversbenden, die echter niet op bokken of andere demonische wezens reden. Voor het duivelspact is wel een feitelijke basis, de eed. De eed heeft weinig met de duivel zelf van doen, maar diende voornamelijk om de leden te binden aan de bende. De drie elementen hebben ook de functie om, in combinatie met de historische kern, de bekendheid van de Bokkenrijders vast te houden. Dit is mogelijk doordat tussen de verschillende sagen over de Bokkenrijders weinig verschillen bestaan. De stabiliteit van de criminele en bovennatuurlijke kernelementen zorgen voor herkenbaarheid.

De sagen over de Bokkenrijders zijn dus meer dan alleen sage; feit en de fictie lopen in elkaar over. De feiten, de pure historische informatie, hebben een functie in de geschiedschrijving en kunnen als (kritisch te bekijken) bron dienen. Niet alle elementen bevatten een historisch gefundeerde kern. Het voortbestaan van de sage van de Bokkenrijders lijkt te liggen in een stabiele kern van het fascinerende en ontzagwekkende, een mix van feitelijke en fictieve verhaal-elementen.

Bronnen

Blécourt, Willem de: *Volksverhalen uit Nederlands Limburg*. Utrecht/Antwerpen 1981.

Blok, Anton: *De Bokkerijders. Roversbenden en geheime genootschappen in de landen van Overmaas [1730-1774]*, Amsterdam 1991.

Kemp, Pierre: *Limburgs Sagenboek*. Maastricht 1925.

Vandersteen, Willy: *Suske en Wiske: De bokkerijder*, Antwerpen 1956.

<http://www.bokkenrijders.com/>

KORT NIEUWS

Vertelagenda

Op de site van de **Stichting Vertellen** staat altijd een geactualiseerde **vertelagenda** met voorstellingen en evenementen.

Vertelambassadeur 2017: Pauline Seebregts

Op 27 februari 2017 stuurde de Stichting Vertellen het volgende persbericht de wereld in:

“Met veel trots willen we aan de wereld laten weten dat storyteller Pauline Seebregts is uitgeroepen tot de Vertelambassadeur van het Jaar 2017 voor Nederland en Vlaanderen!

De vakjury - die Seebregts verkoos uit negentig voordrachten uit het veld - heeft haar voor de volgende taak gesteld: *Ga in verbinding met Eric Borrias, Vertelambassadeur van het Jaar 2016, voor vertellend Nederland en Vlaanderen op zoek welke verhalen in onze tijd verteld moeten worden.*

Neem ons hierin mee en zoek wegen om wat je vindt ook buiten de wereld van het vertellen kenbaar te maken. Met het kenbaar maken is Pauline Seebregts direct begonnen! Op haar blog zal ze ons het komende jaar meenemen op haar tocht als Vertelambassadeur.

Professioneel verhalenverteller Pauline Seebregts maakt vanuit haar bedrijf **Storywise** voorstellingen met o.a. maatschappelijke relevante thema's als vluchtelingen, (mantel-) zorg en welzijn, eenzaamheid, huiselijk geweld en pesten. Daarnaast werkt zij als trainer en coach in bedrijven en organisaties. Hierbij maakt zij 'verhalen op maat' en zet zij verhalen in bij o.a. veranderingsprocessen. Zij is mede oprichter en lid van het **Storytelling Gilde**, een vakvereniging van bevlogen en ervaren Storytellingspecialisten in Nederland, die verhalen inzetten in en voor organisaties. Tevens is zij freelance stafid en docent aan de **Vertelacademie** in Utrecht. Mensen worden hier opgeleid in de kunst van het vertellen van verhalen.

Pauline Seebregts. Foto: Donald Schalk

Uit het juryrapport:

Pauline Seebregts is als verteller actief op vele fronten. Uitgaand van wat zij “de kleine verhalen” noemt weet ze de grote thema's, zowel in het persoonlijk leven van mensen als op maatschappelijk vlak, ter sprake te brengen. Door te luisteren en door wat ze hoort terug te geven in haar verhalen laat ze zien een goed gevoel te hebben voor wat er in deze tijd nodig is. Daarmee schept ze een bron waaruit geput kan worden om de toekomst gestalte te geven. In het plan dat Pauline aan de jury toestuurde schrijft ze: “Als genomineerde Vertelambassadeur wil ik graag staan voor de grootse kracht van kleine verhalen; wil ik luisteren naar men-

sen met zachte stem die soms de meest ware woorden spreken; wil ik verbindende verhalenprojecten aangaan als het gaat om vrede en heling; en daar waar mogelijk wil ik bijdragen aan het zichtbaar maken van het persoonlijk leiderschap van anderen op dit punt.”

Pauline weet letterlijk over grenzen heen te kijken. Ze zoekt ook buiten Nederland en Vlaanderen de verbinding om haar idealen te verwezenlijken onder meer als lid van 'the Storytelling Peace Council'. Een overkoepelend platform van vertellers uit 18 landen.

Met de uitverkiezing van Pauline Seebregts hebben we een Vertelambassadeur die in dit tijdsgewricht waarin wezenlijke veranderingen aan de orde zijn iemand die daar een rol van betekenis in wil en kan spelen. Met haar talent om het wezenlijke in een verhaal te benoemen zodat het kleinere een grotere context krijgt zal zij op zoek gaan - in samenwerking en verbinding met anderen - naar de verhalen die in deze tijd verteld moeten worden. Een concreet plan hiertoe is reeds in ontwikkeling zodat die verhalen uitwaaiëren en een breder platform kunnen krijgen.”

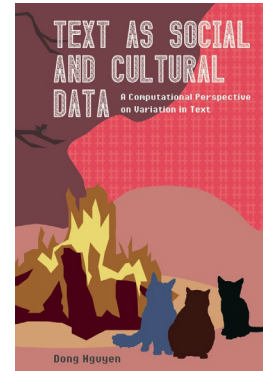

Gepromoveerd: Dong Nguyen

Op vrijdag 10 maart promoveerde Dong Nguyen aan de Universiteit van Twente cum laude op het proefschrift *Text*

as social and cultural data. A computational perspective on variation in text.

In haar proefschrift staan twee soorten teksten centraal: enerzijds volksverhalen en anderzijds berichten op sociale media, met name Twitter. Daar is meteen het omslag van haar boek mee verklaard. De katten die bij het vuur zitten zijn heksenkatten uit een sage, die door mannen met vuur worden wegejaagd, en die de volgende dag allemaal met verbrande billen in bed liggen. Het vogeltje in de boom is het Twitter-vogeltje. En op de rode achtergrond staan de hashtags waar de tweets van we-melen. Dong werkte meer dan vier jaar bij het project FACT (Folktales as Classifiable Texts) van Theo Meder aan het Meertens Instituut. Zij ontwikkelde onder meer [TweetGenie](#), een app die op basis van iemands Nederlandse taalgebruik (of beter

as social and cultural data. A computational perspective on variation in text.

Omslag van het proefschrift, en foto met rector, promotors, de commissie en de paranymfen

gezegd nog: taalgedrag) op Twitter bij benadering kan bepalen welk geslacht iemand heeft en wat zijn/haar leeftijd is. Voor de **Nederlandse Volksverhalenbank** ontwikkelde zij een tool, die invoerders suggesties doet voor het catalogusnummer van een bepaald verhaal. Het is een hele prestatie om de computer bij te brengen dat bepaalde verhalen met een zekere variatie toch hetzelfde sprookje vormen, zoals Roodkapje (catalogusnummer ATU 333).

Spinbarg

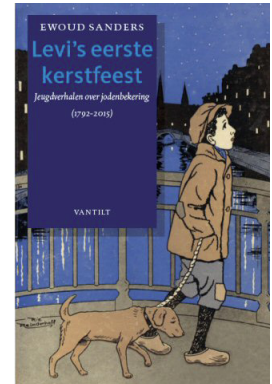
De verhalentournee van Spinbarg (= spinberg) begint eind augustus 2017 in de stad Groningen, zoals het nu lijkt tijdens het tweede weekend van kunstenfestival Noorderzon. Daarna gaat De Familietrouw, dat het grootste deel van het jaar ligt afgemeerd in het Pekelder Diep bij het museum Kapiteinshuis in Nieuwe Pekela langs zeven locaties verspreid over de provincie. De tournee eindigt half oktober. Nog niet alle locaties zijn 100 procent zeker, maar de volgende plaatsen zijn dat wél: stad Groningen (samenwerking met het Noordelijk Scheepvaartmuseum), Sappemeer (samenwerking met Historische Scheepswerf Wolt-huis) en Warffum (samenwerking met Openluchtmuseum Het Hoogeland. Zeer waarschijnlijk ligt het schip ook drie dagen in Blauwestad.

Het ruim van het schip wordt ingericht met 14 kijkkasten. In elke kast komt een verhaal, **vormgegeven en verteld** door Groningse kunstenaars, animatoren, filmmakers, componisten en kunststudenten.

Op iedere aanlegplek willen de initiatiefnemers - Stichting Erfgoedpartners Groningen, Margriet Westerhof, Pauline Los en Liefke Knol - samen met bewoners activiteiten organiseren. Daarvoor zoeken zij contact met dorpsverenigingen, historische verenigingen, actieve bewoners en ondernemers in de gemeenten Eemsmond, de Marne, Delfzijl, Oldambt, Vlagtwedde, Hoogezand-Sappemeer, Zuidhorn en Groningen.

Promotie Ewoud Sanders

Aan de Universiteit Nijmegen promoveerde Ewoud Sanders op 3 maart 2017 op het proefschrift *Levi's eerste kerstfeest. Jeugdverhalen over jodenbeking, 1792-2015*. Het betreft jeugdboeken met het aloude christelijke thema van de jodenbeking. De wortels liggen al in de middeleeuwen, toen men geloofde dat het Einde der Tijden, de Opstandig en het Duizendjarig Rijk pas konden aanbreken als de laatste Jood zich bekeerd had. De kruistochten hebben dit proces echter niet weten te bespoedigen. Het is verbijsterend om te zien hoe in 19e, 20e en 21e-eeuwse katholieke en protestante drukwerkjes nog zo blijmoedig werd geloofd in eigen gelijk, en hoe oprecht men de joden van hun duivelse dwaalleer trachtte af te brengen.

Twee houtsnedes bij een Engelse ballade over Margaretha van Henneberg (ca. 1620)

Muziektheater rond Margaretha van Henneberg

In Loosduinen (en Den Haag) loopt tot en met mei 2017 het project **Licht op Loosduinen**, met in mei een viertal voorstellingen van het muziektheaterstuk *Het Wonder van Margaretha* in de Abdijkerk van Loosduinen.

Margaretha is gravin Margaretha van Henneberg (1234-1276), de jongste dochter van graaf Floris IV van Holland. Ze weigerde een bedelares een aalmoes vanwege de tweeling die de bedelares bij zich had. Volgens Margaretha moest er sprake zijn van overspel, want een vrouw kon maar van één man één kind krijgen. Ze joeg de bedelares weg, die onder het aanroepen van God de gravin toewenste dat ze zoveel kinderen zou krijgen als er dagen in het jaar waren. Op Goede Vrijdag 1276 werden 365 kinderen geboren, die alle na hun doop stierven, net als gravin Margaretha. Aldus de sage, maar de werkelijkheid was anders.

Zie [hier](#) voor versies van het verhaal in de Nederlandse Volksverhalenbank, zie onder Loosduinen in het boek *Verhalen van Stad en Streek* voor het ware verhaal, en zie verder het *Vrouwenlexicon* over Margaretha van Henneberg.

Verbeelding van volksverhalen in Zuiderzeemuseum Enkhuizen

Vanaf de kerstvakantie van 2017-2018 kunnen bezoekers aan het Zuiderzeemuseum jaarlijks het project *Zuiderzeelicht* meebeleven, waar lichtprojecties een sage uit *Sagen en legenden rond de Zuiderzee* van Simon Franke (Zutphen, 1932) in het buitenmuseum gaan uitbeelden. Een extra bedrag dat de BankGiro Loterij aan het Zuiderzeemuseum toekende maakt het mogelijk het project te ontwikkelen.

Illustratie van Pol Dom bij het Vrouwtje van Stavoren in de *Nederlandsche Sagen en Legendes* van Josef Cohen (1917)

Het eerste verhaal dat wordt verteld is de hervertelling van *Het vrouwtje van Stavoren* door Arthur Japin. Zie [hier](#) voor versies van het verhaal (en lied) in de Nederlandse Volksverhalenbank. Over de

ware geschiedenis zie onder Stavoren in *Verhalen van Stad en Streek*.

Sprookjes in musical

Tot half mei 2017 staan in de sprookjesmusical voor volwassenen *Into The Woods* (1986) van Stephen Sondheim Roodkapje en de wolf, Assepoester, Rapunzel en Sjaak (van de bonestaak) op het toneel. (Voor de filmversie uit 2014 zie *Vertelcultuur 2* (1015) 1).

In het verhaal wensen een dommige bakker en zijn kortdate vrouw een kind, maar ze zijn onvruchtbaar door de vloek die de heks over hen heeft uitgesproken. De vloek kan worden opgeheven als ze in het bos een melkwitte koe, vlasblond haar, een bloedrode mantel en een glazen muiltje kunnen vinden. Bij hun zoektocht komen ze Roodkapje en de wolf, Assepoester, Rapunzel en Sjaak (van de bonestaak) tegen die elk hun eigen wensen hebben. Het wordt duidelijk dat vervullen van eigen wensen gevolgen heeft voor anderen, waarmee de vraag oprijst of het vervullen van eigen wensen belangrijker is dan het welzijn van anderen.

Teaserpicture van *Into the Woods*

Advertenties

**Verhalenverteller
Mirjam Mare**

www.mareverhalen.nl
073-6126981

Orale tradities staan expliciet genoemd in de UNESCO Conventie voor de Bescherming van het Immaterieel Erfgoed. Ook Nederland heeft zijn handtekening gezet onder deze conventie en belofde daarmee het immaterieel erfgoed in het koninkrijk in kaart te brengen en een Nationale Inventaris Immaterieel Cultureel Erfgoed in Nederland samen te stellen.

Die taak is in handen gegeven van het Nederlands Centrum voor Volkscultuur en Immaterieel Erfgoed (VIE). Groepen mensen, die hun traditie willen beschermen en doorgeven aan jongere generaties, kunnen een voordracht doen voor de Nationale Inventaris. Wie daar meer over wil weten kan terecht op:

www.immaterieelerfgoed.nl

Kees van Wanrooij

www.rojewolf.nl

0640952225

Verhalen voor jong en oud.

Van Griekse mythen tot
Keltische sprookjes

Mythologie & Werkelijkheid

eeuwenoude mythen vol actualiteit

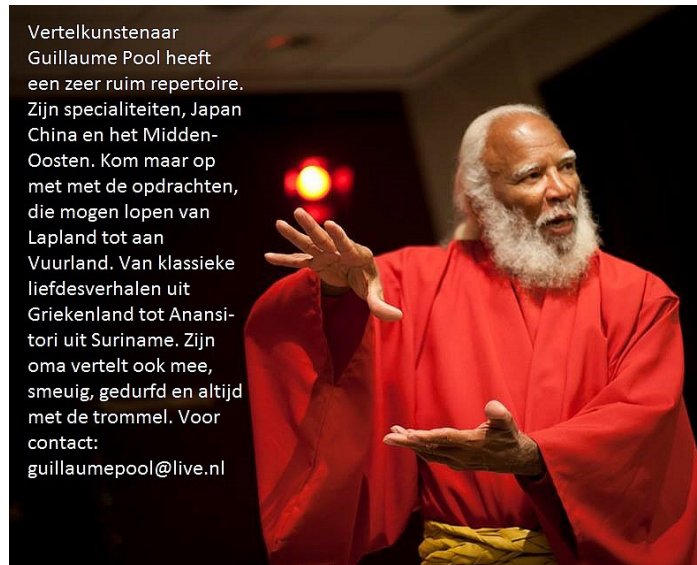
verhaal, literatuur, kunst & geluid

Carool Popelier, voordrachtskunstenaar

caroolpopelier@verhaalapart.nl

www.verhaalapart.nl

tel. 073-6129236

Vertelkunstenaar

Guillaume Pool heeft een zeer ruim repertoire. Zijn specialiteiten, Japan China en het Midden-Oosten. Kom maar op met met de opdrachten, die mogen lopen van Lapland tot aan Vuurland. Van klassieke liefdesverhalen uit Griekenland tot Anansi-tori uit Suriname. Zijn oma vertelt ook mee, smeug, gedurfd en altijd met de trommel. Voor contact: guillaumepool@live.nl

**verhalenwandelingen
muzikale verhalen
vertelconcerten**

www.gottfridvaneck.nl

*Hilli vertelt...
Hilli Arduin is
vertelkunstenaar.
Met haar sprekende
lichaamstaal
met haar expressieve mimiek,
en
met haar meeslepende woorden
neemt zij haar luisteraars mee
in de magie van haar verhaal.
Verhalen van ver en dichtbij
uit
noord-zuid-oost-west.*

Contact: h.f.arduin@gmail.com

VEERLE
ERNALSTEEN

VERHALEN uIT
VERSCHILLeNDE
WINDSTREKEN

veerle.ernalsteen@algehoord.be

FRIS
EIGENZINNIG EN
MET HUMOR

Abe de
Verteller

Verhalen met kracht gebracht
www.abedeverteller.nl

Met niet veel meer dan zijn stem en zijn expressieve lijf, sleurt deze verteller je mee in een betoverde en betoverende wereld...
www.godfriedbeumers.nl info@godfriedbeumers.nl

Douwe Kootstra

Sterke verhalen uit de enorme schatkist
van de mysterieuze Friese Wouden.

www.douwekootstra.nl

Een theateroptreden van **BLUE DEW** is een reis door het oude Ierland

IERSE VERHALEN EN MUZIEK
Boeking: 038 4230 411 blue dew@planet.nl www.blue dew.nl

Mieke Alderink

maakt verhalen tot verrassende voorstellingen voor jong en oud
helpt leren vertellen in het onderwijs

www.verteller.com
mieke.verhalen@home.nl
073 5324554

Krachtige woorden sterke verhalen

**Verhalen van Betekenis voor alle
doelgroepen en alle gelegenheden**

Ik ben Eveline Masetti en ben verhalenverteller. Reeds op jonge leeftijd voelde ik mij al aangetrokken tot verschillende soorten verhalen: sprookjes, sagen, mythen en legendes, ervaringsverhalen, geschiedenis- en Bijbelverhalen. Door verhalen kun je geraakt worden en kracht putten om gesterkt je reis door het leven te maken. Verhalen zorgen voor verbinding, het brengt mensen dichter bij zichzelf en elkaar. Verteller en publiek delen samen een bijzondere ervaring.

Contact:
eveline@krachtigewoorden
of
0610571560

www.krachtigewoorden.com

**Verhalen en workshops
voor kinderen en andere grote mensen**

Melanie Plag
06 814 362 00
info@babboes.nl
www.babboes.nl

Babboes
heeft iets te vertellen...

**Een open oor
voor verhalen.**

Jan Swagerman,
verhalen versteller, narratief coach,
verhalenjager

info@janswagerman.nl www.narratievecoaching.nl

WIJNAND STOMP/Mister Anansi
Verhalenmaker & Meesterverteller
Info:
PUURee management
020-6673200
Theaterbureau Het Verteltheater
030-2723022
www.wijnandstomp.nl

PARAPLUVERTELLINGEN
zijn altijd boeiend...
doodgewoon geborgen
onder de kleine paraplu
luisteren naar minutenverhaaltjes
of op een bijzondere manier
onder een grote paraplu
luisteren naar langere verhalen...

INFO & BOEKINGEN
info@devertelvalies.be
www.devertelvalies.be

GERY GROOT ZWAAFTINK
Troubadour/verhalenverteller

Liedjes, korte verhalen, sagen en legendes, sprookjes, streekverhalen, Griekse en Ierse mythen en legendes, ballades en gedichten. Als intermezso en avondvullend.

adres: almenseweg 53, 7251 HN Vorden
info: www.gerygrootzwaaftink.nl
email: info@gerygrootzwaaftink.nl
tel: 0575-553402/ 06-28526262

Overall thuis,
nergens een plek

Marcel van der Pol
Verteltheater (Ned, Eng, Du)

www.KERIDWEN.nl
marcel@keridwen.nl
+31 6 506 802 13

verhalen
koffer

Hermine vertelt verhalen
aan jong en oud.
Dat doet zij bij scholen,
bibliotheken
en feestjes,
maar ook bij bedrijven.

Nu ook workshops!
Leer de kunst van
het verhalenvertellen.

www.verhalenkoffer.nl

verhalen
koffer

Kinderen zijn gek op verhalen en menig docent gebruikt verhalen om zijn leerlingen iets bij te brengen. Echte vertellers zijn kunstenaars en de vertelkunst is overal ter wereld van groot belang.

Het Nederlands Centrum voor Volkscultuur en Immaterieel Erfgoed heeft lesmateriaal ontwikkeld over deze orale traditie, voor de hoogste klassen van de basisschool en de laagste klassen van het voortgezet onderwijs.

Op de website www.volkscultuur.nl staat onder educatie/lesbrieven een lesbrief over verhalen en verhalen vertellen. Wie dieper op de vertelkunst wil ingaan en er een project van wil maken, kan terecht op educatie/verhalen vertellen. Daar staat een uitgebreid lespakket met een handleiding voor het verhalen vertellen van Jan Swagerman, een docentenhandleiding voor multicultureel vertellen, een handleiding voor de kinderen over hetzelfde onderwerp en zo'n zelfde set handleidingen om verhalen nog aantrekkelijker te maken. Al het materiaal kan gratis worden gedownload.

Nederlands Centrum voor
Volkscultuur en Immaterieel Erfgoed